

Oslo, 15. september 2022

Innspill til Likestillings- og mangfoldsutvalget

STL (Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn), som samler bredden av tros- og livssynssamfunn til dialog og arbeider for likebehandling, takker for invitasjonen til å gi innspill til utvalgets arbeid.

STL er en paraplyorganisasjon for 15 ulike tros- og livssynssamfunn, inkludert tre store paraplyorganisasjoner, som sammen samler over 80% av befolkningen. Tros- og livssynssamfunnene utfører mange oppgaver og aktiviteter, og flere har ulike tilbud som enten er direkte rettet mot, ønskes å være åpne for, eller er utviklet av personer med funksjonsnedsettelse.

1: Introduksjon

I utvalgets mandat står det blant annet at det skal kartlegges holdninger og utviklingstrekk som kan ha betydning for personer med funksjonsnedsettelers menneskerettigheter og deltagelse i arbeidslivet¹. Det står også at det skal foreslås «tiltak og strategiske innsatser som kan bidra til å redusere fordommer og bidra til en bevisstgjøring av» rettigheter².

STL og våre medlemssamfunn jobber først og fremst for å tilrettelegge for at alle skal kunne følge og praktisere den troen eller det livssynet en selv ønsker, i et livsøynsåpent samfunn, og å redusere eventuelle barrierer for dette. Våre erfaringer med arbeid med og for personer med funksjonsnedsettelse er i hovedsak relatert til deres kontakt med helse- og omsorgstjenester, og i noen grad med arbeidslivet.

I møte med offentlige institusjoner ser vi størst behov for kompetansehevende tiltak for offentlig ansatte. I arbeidslivet er ikke rettighetene til å utøve sin tro fritt like sterke, men det er flere erfaringer som tilsier at tilrettelegging har flere fordeler for både den ansatte og arbeidsplassen. Generelt ser vi et økende mangfold i religioner og livssyn i landet vårt, og det medfører ulike ønsker og behov, ikke minst knyttet til retten til å utøve, som ofte fordrer tilrettelegging.

Personer med funksjonsnedsettelse vil ofte ha ekstra behov for tilrettelegging, og dessverre være ekstra utsatt for diskriminering. Vår erfaring tilsier at såkalte «dobbelminoriteter», f.eks. minoritetsreligiøse med funksjonsnedsettelse, kan være ekstra utsatt for diskriminering, som naturligvis kan begrense deres menneskerettigheter, likestilling og demokratisk deltagelse.

¹ Full formulering i mandat (første ledd): «Utvalget skal kartlegge hvilke holdninger og utviklingstrekk i samfunn, økonomi og teknologi som kan føre til et samfunn med mindre rom for mangfold og annerledeshet, og hvilken betydning dette har for menneskerettigheter, likestilling og demokratisk deltakelse for personer med funksjonsnedsettelse. Betydningen for deltakelse i arbeidslivet skal være sentralt.»

² Full formulering i mandat (fjerde ledd): «Utvalget skal vurdere og foreslå tiltak og strategiske innsatser som kan bidra til å redusere fordommer og bidra til en bevisstgjøring av rettighetene til personer med funksjonsnedsettelse gjennom hele livsløpet, og på alle samfunnets arenaer. Situasjonen for familier som har, eller venter barn som kan få behov for sammensatte tjenester, skal inngå i denne vurderingen.»

1.1: Tros- og livssynsutøvelse er både helsefremmende og en grunnleggende rettighet

FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter konstaterer at enhver skal ha rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet. Denne grunnleggende rettigheten omfatter også de som av ulike grunner trenger bistand og tilrettelegging for å utøve sin tro eller livssyn etter eget valg.

At tros- og livssynsbehov dekkes, gir også helsemessige goder. Ritualer og tradisjoner gir trygghet, håp og mening. Tros- og livssynsutøvelse alene og/eller i fellesskap med andre er en ressurs som hever livskvaliteten og åpner for engasjement og fellesskap. F.eks. kan det sosiale fellesskapet et tros- eller livssynsamfunn tilbyr være et viktig moment som bidrar positivt til en persons fysiske og/eller mentale helse.

Våre innspill nedenfor relaterer seg til tilrettelegging for tro og livssyn i møte med det offentlige, og da især helse- og omsorgstjenester, og tiltak mot stigma og diskriminering.

2: Tros- og livssynsutøvelse i arbeidslivet

Personers rett til å utøve sin tro eller livssyn er likevel ikke helt ubegrenset. Arbeidsgivere er ikke lovpålagt til å tilrettelegge for f.eks. bønn i arbeidstiden eller å tilby tilpasset mat og drikke. Likevel vil ofte slike tiltak ha en positiv innvirkning på arbeidsmiljøet, og flere virksomheter legger til rette for dette – f.eks. med eget rom for bønn eller mat som alle kan spise.

Dette trenger ikke nødvendigvis å kreve ytterligere tilrettelegging for personer med funksjonsnedsettelse, så lenge lokalene er universelt utformet og eventuell informasjon om tilbudet er lett tilgjengelig og forståelig. Slike tilrettelegginger, som universelt uformede bønnerom, bør uansett ikke være ekstraordinære, men del av det ordinære, åpne og tilgjengelige tilbudet.

3: Tros- og livssynsutøvelse i møte med helse- og omsorgstjenester

Religionsfriheten gjelder uavhengig av mental eller somatisk helse. Også den som mottar helse- og omsorgstjenester har rett til å kunne utøve sin tro eller sitt livssyn både alene og i fellesskap med andre. Å sikre dette kan kreve en ekstra bevissthet, og ikke sjelden tilrettelegging, av tjenesteyterne. Det kan for eksempel handle om mat, bønnetider, hygiene, hva man ønsker å lese og lytte til, hvem tjenestemottageren ønsker besøk av og samtaler med, osv. Det er viktig å understreke at dette kan gjelde både de som tilhører majoritet og minoritet på ulike måter i samfunnet.

Vi opplever generelt at det er lite kunnskap og bevissthet om pasienters tro og livssyn. Følgelig blir det ikke alltid tilrettelagt godt nok, hvilket bidrar til å svekke menneskers mulighet til å praktisere sin tro eller sitt livssyn.

Behovet for f.eks. tilrettelegging for tros- og livssynsutøvelse har alltid vært til stedet. Når samtidig mangfoldet av religioner og livssyn øker i befolkningen, øker også behovet for mer individuelle tilpasninger. Med andre ord øker behovet for kunnskap og kompetanse blant helsepersonell, slik at de kan ivareta behov og rettigheter til både tjenestemottagere og pårørende på en god måte. Her opplever vi mangler og usikkerhet i dag. Gode kompetansehevende tiltak på flere nivåer er nødvendig.

Vi anbefaler at det innføres tiltak for å heve kompetansen til helsepersonell på tros- og livssynsfeltet, slik at de vet både hvordan å snakke med tjenestemottagere og pårørende for å kartlegge behov og ønsker, og hvordan å møte disse behovene og ønskene.

Å heve kompetansen betyr ikke at de skal ha spisskompetanse i ethvert livssyn. Det er tilstrekkelig å vite hvordan å stille relevante spørsmål og å ha trygghet til å spørre om det man lurer på. Det er et rimelig mål at man skal snakke forståelig og respektfullt overfor tjenestemottagerne. Spørsmål som dette kan være:

- «Hvilke helligdager feirer du?»
- «Hva slags mat spiser du?»
- «Er det noen ritualer du går gjennom i hverdagen?»
- «Er det noen bøker du vil lese?»

I tillegg må rutiner forbedres. Det må tas i bruk praktiske, digitale løsninger for registrering av ønsker og behov. Internrutiner må forbedres slik at man bedre avklarer behov og ønsker hos tjenestemottagere og pårørende.

Eksempler på praktiske, digitale løsninger kan være i elektroniske pasientjournaler, hvor ønsket praksis nedfelles i dags-, uke- og månedsplanene. Det kan f.eks. være knyttet til ritualer og tilgang til samtalepartnere og hellige tekster. Det er ikke snakk om å registrere tilhørighet til et tros- og livssynssamfunn, men praktiske tiltak basert på brukerens ønsker og behov.

Internrutinene bør involvere og bruke nettverket rundt tjenestemottageren, selv om det må være en bevissthet om at pårørende ikke nødvendigvis deler det samme livssynet som pasienten/brukeren. Likevel kan de ofte kjenne til f.eks. hvilken menighet pasienten deltar i, som man igjen kan kontakte for å få svar og praktisk hjelp.

Ting som bør kartlegges kan f.eks. dreie seg om:

- hvem man kan snakke med for praktisk veiledning og hjelp,
- om pasienten vil ha besøk av noen (inkl. livssynsbetjening – f.eks. sykehusimam eller sykehushumanist),
- hvorvidt og hvordan eventuelle ritualer kan gjennomføres der tjenestemottager befinner seg (f.eks. jødisk Shabbat-lystenning på et sykehjem),
- eller om det kanskje er noe på TV eller radio det er viktig for vedkommende å få med seg (f.eks. gudstjenester).

I retten til fri religionsutøvelse ligger ikke bare et vern mot å bli aktivt hindret i sin religionsutøvelse eller å bli forfulgt for sin tro og sitt livssyn, men også retten til like muligheter til å utøve og praktisere tro og/eller livssyn. For mennesker med kognitiv nedsatt funksjonsevne er også faren større for at de kan bli påtvunget deltagelse i en tro eller et livssyn mot sin vilje. Derfor er det viktig at den enkeltes ønske og behov klargjøres på en god og respektfull måte.

3.1: Samhandling mellom helse- og omsorgstjenesten i kommunene og tros- og livssynssamfunn

Tittelen ovenfor er tittelen på en veileder som vi i STL utviklet sammen med Norges Kristne råd, Den norske kirke ved Kirkerådet og Helsedirektoratet i 2009. Den er [tilgjengelig på våre hjemmesider her](#).

Veilederen gir en introduksjon til helsepersonell og samler aktuelle lover, forskrifter, rundskriv, offentlige føringer og veiledninger. Vi har ambisjoner om å få heftet oppdatert og ytterligere

spredd og brukt. Erfaringen hittil er dessverre at den ikke brukes av helsepersonell og at det ikke er et tema det gis opplæring i.

Likevel er tilbakemeldingen fra våre medlemssamfunn at den brukes hyppig i veiledning av deres medlemmer og i kommunikasjon med helsemyndigheter. En slik tekst som oppsummerer relevante styringsdokumenter og forklarer det lettfattelig og praktisk er svært nyttig, men kan med fordel utbedres og lages flere av ved behov.

3.2 Ekstra behov for tilrettelegging og samhandling

Noen trenger hjelp til å uttrykke hva de ønsker av tros- og livssynsutøvelse, og de trenger assistanse for å kunne praktisere dette. Retten til tros- og livssynsfrihet gjelder alle, også dem som selv ikke er i stand til å sette ord på hva de ønsker.

Mennesker som mottar helse- og omsorgstjenester, vil i forskjellig grad være avhengige av bistand for å kunne praktisere sin tro og sitt livssyn. Uten aktiv hjelp fra helse- og omsorgspersonell vil for eksempel mange mennesker med kognitiv nedsatt funksjonsevne ikke få denne muligheten. Faren er også stor for at de kan bli påtvunget å delta i en tro eller et livssyn mot sin vilje. Begge deler er brudd på religionsfriheten.

I retten til fri religionsutøvelse ligger ikke bare et vern mot å bli aktivt hindret i sin religionsutøvelse eller å bli forfulgt for sin tro og sitt livssyn, men også retten til like muligheter til å utøve og praktisere tro og/eller livssyn.

Grunnloven og lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven) er forpliktende for både helse- og omsorgstjenesten og for tros- og livssynssamfunnenes arbeid. Av dette følger det at helse- og omsorgstjenesten og tros- og livssynssamfunnene på hver sin måte er forpliktet til å legge til rette for at de som trenger bistand for å kunne utøve sin tro og sitt livssyn, får den hjelpen de trenger.

Veilederen nevnt ovenfor (under 4.1) skriver om den nødvendige samhandlingen mellom tre aktører: (1) tjenesteytere innen helse- og omsorgstjenesten, (2) ansatte innen tros- og livssynssamfunnene og (3) pårørende/verge.

Det er viktig å få i gang den nødvendige samhandling. En forutsetning for god samhandling er at de tre aktørene er bevisste på sin egenart og kompetanse, samtidig som de anerkjenner tilsvarende hos de andre. Vi forstår dette også forplikter våre medlemssamfunn, noe de kontinuerlig jobber med og vi støtter opp om.

I veilederen understrekes kommunenes ansvar for å gi kompetanse og å tilrettelegge. Det følges opp i for liten grad i dag. Det bør derfor innføres rutiner som sikrer at den nødvendige samhandlingen mellom tjenesteytere, tros- og livssynssamfunn og pårørende gjennomføres. Det er nødvendig for at alle – inkludert de med funksjonsnedsettelse – får leve de gode livene de ønsker, og dermed også øke deres deltagelse i samfunnet.

4: «Dobbeltminoriteter» og stigma

I tillegg til de individuelle tjenestemottagerne, er et viktig aspekt tro og livssyn på gruppenivå. Det kan være miljøer hvor ulike utfordringer og tabuer knyttes til funksjonsnedsettelse – som kan gi en dobbel utfordring for den det rammer. Her er det viktig å jobbe med å bygge ned stigma gjennom opplysningsarbeid og støtte til pårørende, og ved å gi ekstra støtte til de som fort kan bli mindre synlige pga. sykdom, f.eks. ved at de ikke tas med på menighetens aktiviteter. Lavterskeltilbud, tilgjengelig informasjon og holdningsskapende arbeid er del av løsningen her.

Folk kan møte på utfordringer uavhengig om de er en minoritet eller ikke, men som minoritet er man ofte mer utsatt for diskriminering og forskjellsbehandling. Ekstra utfordrende kan det være for «dobbeltminoriteter», det vil si f.eks. minoritetsreligiøse med funksjonshemming.

Både for å bekjempe stigma mot, og diskriminering av utsatte grupper, og for å støtte de som er rammet av stigma og diskriminering, trengs ulike tiltak. Dette er nødvendig både for at de berørte skal få den hjelpen de trenger og har behov for, og for å hindre at de som allerede har belastninger blir unødvendig rammet av ytterligere utfordringer.

Vi anbefaler derfor målrettet informasjonsarbeid – både opplæring av tjenesteytere, slik at de klarer å møte tjenestemottagere i disse miljøene på en god måte, og dialog- og opplysningstiltak overfor miljøer med utbredte misoppfatninger om visse sykdommer og tilstander.

Vi anbefaler også støttetiltak for sårbare grupper – å ha god og tilgjengelig informasjon, samt lavterskeltilbud for informasjon og hjelp. Lokale og nasjonale dialognettverk – som STL nasjonalt og lokalt, Norges kristne råd eller Muslimske dialognettverk – kan være gode samarbeidspartnere i å nå ut til ulike tros- og livssynssamfunn og snakke om vanskelige temaer som f.eks. tabuer knytte til funksjonshemmede.

Informasjon for sårbare grupper, inkludert «dobbeltminoriteter», bør være tilgjengelig på arenaer hvor informasjonen når frem uten at den trenger å oppsøkes, f.eks. på skoler eller lokale fritidstilbud. Det bør også være på ulike språk.

STL har god erfaring med vårt eget prosjekt «BRO – barnevern, religion og oppdragelse». Her har vi holdt møter og workshops for å bidra til å bygge kompetansen til de ansatte når det kommer til religion og livssyn. Vi opplever stor interesse for tilbudet og stort engasjement der vi holder workshops, hvilket vitner om behov for økt trygghet, bevissthet og kunnskap om religion og livssyn. Ansatte opplever at det er viktig for deres eget arbeid å kunne både snakke om og kjenne igjen at tjenestemottagere har en tro eller et livssyn.

Vi tilbyr tilsvarende kurs til andre deler av offentligheten, f.eks. politidirektoratet og Nav. Tilsvarende tilbud kunne blitt utvidet til andre institusjoner og organer, men det har åpenbart ressursbegrensninger (vi har i skrivende stund to ansatte som jobber med dette i deler av sin stilling, hvorav en er prosjektstilling). Det bør derfor etterstrebes at lederne for de store enhetene blir kurset og sikrer god kompetanseheving for alle medarbeidere. Hele organisasjonen må se fordelene ved dette da det styrker kvaliteten på tjenestene de gir, i tillegg til at det imøtegår grunnleggende menneskerettigheter.

5: Avslutning

Vi takker igjen for muligheten til å sende innspill. Vårt hovedpoeng er retten til å utøve tro og livssyn er sterk, gjelder alle uavhengig av funksjonsevne, og at det ofte trengs tilrettelegging for at alle skal få muligheten til å nyte den rettigheten. Her opplever vi mangler og usikkerhet i dag. Gode kompetansehevende tiltak på flere nivåer er nødvendige. I tillegg erfarer våre medlemssamfunn at det er flere som opplever å være «dobbelminoriteter», som kan gi ekstra utfordringer. Disse trenger ekstra støtte og på gruppenivå trengs tiltak for å redusere stigma og diskriminering.

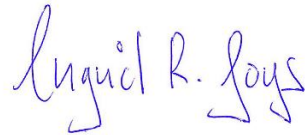
Vi håper våre erfaringer med kompetansehevende tiltak både overfor offentlige institusjoner og blant tros- og livssynssamfunn kan bidra til inspirasjon i det videre arbeidet, og at tros- og livssynsaspektet tas med i både utvalgets utredning og forslag til tiltak.

Med vennlig hilsen,

Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn v/

Trond Enger
styreleder

Ingrid Rosendorf Joys
generalsekretær